

NOTA INTRODUCTÒRIA

Thomas Hobbes (1588-1679) i René Descartes (1596-1650), malgrat que compartiren l'amistat de molts homes de pensament de la seva època i malgrat que els unís una mateixa admiració pels pioners de l'anomenada «nova ciència» i una reflexió comuna sobre els pressupòsits filosòfics d'aquesta, van mantenir un ferm enfrontament en el terreny de les idees i fins i tot, tal com els textos faran palès, una indissimulada animadversió. Nogensmenys, sembla que l'any 1648, aprofitant una breu estada del filòsof francès a París, Sir William Cavendish i el seu germà Charles —íntims amics de Hobbes i admiradors de Descartes— van propiciar un encontre entre els dos que va fruitar en una reconciliació formal.¹ Les fites cabdals de la polèmica, però, es situen entre el novembre de 1640 i l'abril de 1641 amb motiu de les *Objeccions* que redactà Hobbes a les *Meditacions* de Descartes i de les *Observacions* que havia escrit sobre algunes qüestions plantejades a la *Diòptrica*. El Pare Marinus Mersenne, l'actiu frare que serà l'intermediari d'aquestes polèmiques,² amagarà a Descartes la identitat del seu corresponçal, de manera que aquell no la coneixerà fins que no llegeixi el *De Cive*.

1. És molt possiblement a finals d'octubre de 1640 que el P. Mersenne envia a Hobbes una còpia del manuscrit de les *Meditacions metafísiques* de Descartes tot demanant-li que proposi —tal com s'ha demanat a altres personatges intel·lectualment rellevants— les objeccions que la seva lectura li suscití. No feia molt de temps que el rei Carles I havia convocat el que s'anomenaria el *Long Parliament* i els reialistes veien com es desencadenava una forta persecució contra ells; Hobbes, autor dels *Elements of Law*, cregué en perill la seva vida i marxà a París segurament a finals de novembre; allí devia lliurar en mà a Mersenne el text de les *Objeccions* que el franciscà faria arribar a Descartes a començaments de 1641. Sabem que aquest havia enviat les seves *Respostes* a les que serien les *Terceres Objeccions* abans del

1. Així escrivia Sir Charles Cavendish a John Pell el 2 d'agost de 1648: «Mr. de Cartes and Mr. Hobbes have met and have some discourse, and as they agree in some opinions so they extreamlie differ in others» (*Correspondance du P. Marin Mersenne*. CNRS. Paris, 1986. T. XVI, p. 463). Aubrey afirma que Mr. Edmund Waller li va dir que el marquès de Newcastle havia convidat a un sopar a Hobbes, Descartes i Gassendi (*Aubrey's Letters*, II, p. 602). Vegeu: H. HERVEY: «Hobbes and Descartes in the Ligth of Some Unpublished Letters of the Correspondence between Sir Charles Cavendish and Dr John Pell», *Osiris*, 10 (1952), pp. 67-90. — R. TUCK: «Hobbes and Descartes», *Perspectives on Thomas Hobbes*, ed. by G.A.J. Rogers & A. Ryan, Clarendon Press, Oxford, 1988, pp. 11-41.

2. Vegeu: A. BEAULIEU: «Les relations de Hobbes et de Mersenne», *Thomas Hobbes. Philosophie Première, Théorie de la Science et Politique*, ed. Y. Ch. Zarka et J. Bernhardt, P.U.F., Paris, 1990, pp. 81-90.

21 d'abril de 1641. La primera edició en llatí de les *Meditacions* veuria la llum a París el 28 d'agost del mateix any amb el següent títol: *Renati Descartes Meditationes de prima philosophia, in qua Dei existentia et animae immortalitas demonstrantur*; incloïa les primeres sis *Objeccions* escrites per Caterus, Mersenne, Hobbes, Arnauld, Gassendi i un grup de teòlegs, filòsofs i geòmetres, amb les corresponents *Respostes*. A l'edició de 1642 publicada a Amsterdam s'hi afegixen les setenes *Objeccions* escrites pel jesuïta P. Bourdin. La nostra traducció és feta segons el text de la segona edició proposat per Ch. Adam i P. Tannery³.

El 1647 es publica a París la primera traducció francesa de les *Meditacions*; el duc de Luynes tradueix el text de les sis *Meditacions* i Clerselier, advocat del Parlament i amic de Descartes, tradueix les *Objeccions* i *Respostes*.⁴ Aquesta traducció fou coneguda i revisada per Descartes, i és degut a l'autoritat que els dona aquest fet que nosaltres referim en nota les variacions aportades per aquesta versió sempre que ens han semblat importants pel fet de completar o modificar el text llatí.

Les *Objeccions* de Hobbes semblen exasperar Descartes, que acusa a l'anglès de fer una mala lectura de la seva obra i d'emprar una argumentació molt poc vàlida i gens adient.⁵ Hobbes, per la seva banda, havia fet potser una lectura massa ràpida d'una obra que mereixia més consideració. De qualsevol manera, es tracta de l'enfrontament de dos esperits moderns des de posicions antagòniques pel que fa les grans qüestions metafísiques i gnoseològiques: l'ens, l'essència, la substància, el subjecte, el coneixement, l'error, la veritat, Déu... Mentre Descartes atribueix a la raó la capacitat de conèixer el vertader ordre ontològic i defensa el dualisme substancial, Hobbes fa de la raó la capacitat del llenguatge per combinar noms i nega que les idees siguin res més que imatges. Si el primer obre i eixampla els camins de la modernitat, potser podríem dir que el segon s'avança en una impostació lingüística que només bastant més tard serà entesa i continuada.

2. Per fi, i formant part de *The Clarendon Edition*, es va editar la tan esperada *Correspondència* de Thomas Hobbes.⁶ Es pot ben dir que l'editor, Noel Malcolm, ens presenta una obra modèlica que rep els millors elogis de tots els estudiosos. Es tracta d'una col·lecció de 211 cartes escrites per o dirigides a Hobbes i presentades en un marc de referències quasi bé exhaustiu. Després d'una introducció general i una introducció textual, s'ofereix la transcripció de cada una de les cartes que ve encapçalada per la referència de la font manuscrita o impresa i acompanyada d'una traducció a l'anglès modern, com també d'una nota general i diverses notes al text. A

3. *Oeuvres de Descartes*. J. Vrin. Paris, 1964, T. VII, pp. 171-196.

4. DESCARTES: *Oeuvres philosophiques*. Ed de F. Alquié. Classiques Garnier. Paris, 1967. Les *Objeccions* de Hobbes es troben al T. II, pp. 599-631.

5. Amb aquest comentari remet Descartes a Mersenne el text de les seves *Respostes* el 21 d'abril de 1641: «Je n'ai pas crû me devoir étendre plus que j'ai fait en mes Réponses a l'Anglois, à cause que ses Objections m'ont semblé si peu vraisemblables, que c'eût été les faire trop valoir, que d'y répondre plus au long» (*Correspondance du P. Marin Mersenne*, ed. Cornelis de Waard, X, CNRS, Paris, 1967, p. 584).

6. *The Clarendon Edition of the Works of Thomas Hobbes*, vol. VI-VII: *The Correspondence of Thomas Hobbes*. 2 vol. Edited by Noel Malcolm. Clarendon Press. Oxford 1994.

continuació Malcolm afegeix 53 registres biogràfics d'una gran riquesa informativa referits a personalitats que són destinatàries i autores de les cartes o que, si més no, s'hi troben mencionades. Una relació de les fonts manuscrites, una extensa bibliografia, un índex de correspondències i un índex de noms i coses tanquen el segon volum.

No deixa de ser sorprenent que, en una època en què l'art epistolar és tan cultivat pels homes de lletres, la correspondència d'un filòsof tan conegut i polèmic com Hobbes sigui més aviat breu. Les raons poden ser diverses, i l'editor n'insinua unes quantes: la possibilitat de tractar i parlar directament amb els seus amics en diverses èpoques de la seva vida, la poca «mundanitat» del pensador de Malmesbury, la por que diu ell que sempre l'acompanyà i l'aconsellà de ser prudent, tant durant l'exili a París com després, a Anglaterra, envoltat d'enemics, el tremolor que afectava la seva mà dreta des de més o menys l'any 1650 i que l'obligava a servir-se d'un amanuense. Sabem que algunes lletres, poques segurament, s'han perdut, però les que ens resten es poden dividir en tres grups: les dirigides o rebudes dels senyors que el protegien o li encarregaven la tutoria dels seus fills, els Cavendish, sobretot, i George Clifton; les que tenen un contingut científic i il·luminen el seu procés intel·lectual; i, finalment, les amistoses. Trobem entre els corresponents alguns noms cèlebres, com són ara Gassendi, Huygens, Leibniz, Oldenburg, Carles II, Còsim de Medici, però els amics amb qui més s'escriu i en qui més confia són, a part dels germans Cavendish, Kenelm Digby, Robert Payne, Marinus Mersenne, Samuel Sorbière, François du Verdu, Abraham i François du Prat, Henry Stubbe, François Peleau, John Aubrey i Thomas de Martel. L'intercanvi epistolar amb tots ells ens mostra, primer, un Hobbes dominat per la clara determinació de portar endavant un projecte de creació intel·lectual, i després, un cop assolit aquest objectiu, un home satisfet de la seva fama que busca inútilment en el seu país el reconeixement que li segueix arribant del continent. Les cartes trasllueixen sempre la seva força de caràcter, la seva austeritat en les expressions afectives i, de tant en tant, la seva bonhomia i el seu sentit de l'humor. Però la contribució principal d'aquest epistolari, que conté algunes lletres inèdites importants,⁷ es troba, junt amb les informacions biogràfiques sobre Hobbes i el seu entorn, en les aportacions de caràcter científic,

7. Exactament 84, el que suposa el 40% del total; la transcripció de les restants s'ha fet sempre a partir dels manuscrits, si aquests es conserven. La majoria de les cartes inèdites provenen de l'arxiu de Chatsworth —residència dels Cavendish on durant molts d'anys habità Hobbes— i dels fons de la Bibliothèque Nationale de Paris i pertanyen als seus amics francesos François du Verdu i Samuel Sorbière; dissortadament s'han perdut la majoria de les respostes de Hobbes (de fet, la *Correspondència* recull només 70 cartes del filòsof al costat de 141 dels corresponents). Diguem que els criteris de Malcolm a l'hora d'incloure una lletra són prou racionals, encara que en alguns casos resultin massa estrictes; així, resten fora d'edició la carta de Charles Cavendish a Joachim Jungius de l'11 de maig de 1645 (que conté una síntesi del pensament de Hobbes sobre el moviment i els principis que expliquen el retorn de l'arc), la proposició geomètrica presentada per Hobbes a la Royal Society el 1662 i inclosa en una lletra al rei Carles II, i la refutació d'aquesta proposició feta per William Brouncker i enviada per aquest en una carta dirigida a Ch. Huygens. Per desgràcia, la desaparició d'un volum enquadernat de Robert Payne amb una correspondència abundant ens ha privat d'una magnífica font de dades. Noel Malcolm, per cert —tot continuant les forçades diferències d'interpretació entre l'escola anglesa dels estudiosos de Hobbes i la continental—, atribueix l'autoria del *Short Tract* a R. Payne a partir dels arguments feblissims que abans ja havia adduït Richard Tuck.

centrades sobre tot en la matemàtica i la física, que ens permeten conèixer el curs de les preocupacions de Hobbes i els resultats de les seves recerques.

És en aquest capítol on destaca amb un interès especial la polèmica que van lliurar el filòsof anglès i Descartes mitjançant els oficis del P. Mersenne. Hobbes havia llegit el mateix any de la seva publicació, 1637, el *Discurs del Mètode* i els tres assaigs que l'acompanyen; d'aquests és la *Diòptrica* el que li crida més l'atenció, ja que ell ha posat en el *Short Tract* els principis mecànics d'una teoria òptica. El 15 de novembre de 1640 —val a dir, setmanes o dies abans d'exiliar-se cap a França— envia a Mersenne una llarga carta de 56 pàgines que, malauradament, s'ha perdut; el franciscà n'envia un extracte a Descartes en el que s'exposen, en una primera part, algunes observacions que fa Hobbes a alguns punts de la *Diòptrica*, com ara són la identitat entre el seu «esperit intern» i la «matèria subtil» del francès, la distinció entre «determinació» i «moviment determinat», el problema de composició de forces que presenta la reflexió d'una pilota contra el terra, l'efecte de la força mínima i, finalment, les lleis de la refracció.⁸ Descartes comentarà i rebatrà els arguments de Hobbes a la lletra I, el qual exposarà àmpliament els seus contra-arguments a la lletra II; a la lletra III Descartes donarà resposta a la segona part de l'extracte, és a dir, als vuit folis que contenen el que s'anomena *Tractat Òptic I* per distingir-lo del *Tractat Òptic* escrit amb tota probabilitat quatre anys més tard;⁹ aquest *T. O. I* el publicarà Mersenne el 1644 formant part de la seva obra *Cogitata Physico-Mathematica* com a llibre VII de l'*Òptica*, tot fent constar l'autoria de Hobbes. L'autor de la *Diòptrica* arremet contra les hipòtesis i les proposicions que conformen la teoria òptica hobbesiana i acaba dient que no ha trobat «ni el més mínim argument diferent dels meus que sembli ser veritable i legítim». Mersenne no farà arribar aquesta carta a Hobbes, però sí la lletra IV, que és una desdenyosa resposta del francès a la lletra II, i que tindrà un nou comentari per part de Hobbes a la lletra V; finalment Descartes posarà punt final a la polèmica amb la lletra VI. Sorpren força el to de menyspreu que usa Descartes quasi bé des del primer moment; hom diria que veu Hobbes —de qui ho ignora tot, fins i tot el nom— com un personatge perillós que amaga sota la capa de la bona educació l'actitud d'un plagiari. És cert que Hobbes té massa interès en demostrar la seva originalitat enfront d'un pensador que ja tota Europa coneix com un geni, però la seva actitud sembla ser més aviat la de qui vol contrastar coneixements i investigacions amb intel·ligències que li semblen prou afins.

Aquesta traducció,¹⁰ que vol posar per primera vegada a l'abast del lector català uns documents significatius de la història de la filosofia i de la

8. Vegeu en aquest sentit: J. BERNHARDT: «La polémique de Hobbes contre la *Dioptrique* de Descartes dans le *Tractatus Opticus II* (1644)», *Rev. Intern. Phil.*, 129, 1979, pp. 432-442. — Y-CH. ZARKA: «La matière et la représentation: Hobbes lecteur de la *Dioptrique* de Descartes», *Problématique et réception du Discours de la Méthode et des Essais*, ed. H. Méchoulan, Vrin, Paris, 1988, pp. 81-98.

9. N. Malcolm, que fa seva l'opinió de R. Tuck, pensa que la primera part de la carta perduda de Hobbes contenia aquest segon Tractat —o part d'ell— que s'hauria redactat entre 1637 i 1640, a partir de la lectura que Hobbes hauria fet de la *Diòptrica*. Si bé és cert que Descartes fa referència a alguns temes apuntats per Hobbes que només apareixen al Tractat Òptic II, creiem que la qüestió roman, almenys, oberta.

10. Presentem també el text original llatí de les primeres cinc cartes i la traducció francesa de la sisena, tal com es troben a les pàgines 54-120 del primer volum de la *Correspondence*.

ciència del segle XVII, forma part d'un treball dedicat a l'estudi de les relacions intel·lectuals entre Hobbes i Descartes¹¹ que mira de restituir sobretot al pensament del primer el relleu diferencial que té en el cor mateix d'una època que només es pot comparar pel seu ímpetu i la seva creativitat amb el segle grec de Pericles o el renaixement italià. Hobbes —que, com sabem per diversos documents, té ja madurat el seu sistema filosòfic— acaba d'arribar a París amb la resolució d'avançar pel camí començat, integrar-se en la comunitat intel·lectual europea articulada en torn de Marinus Mersenne i donar a conèixer les seves idees. Aquestes, però, no tindran un èxit massa positiu ja que —a part d'una minoria de pensadors continentals que les rebran amb entusiasme— o seran rebutjades o seran malinterpretades per culpa —almenys, en part— d'aquest enfrontament amb Descartes que les *Objeccions a les Meditacions* i les *Cartes* reflecteixen.

Bartomeu FORTEZA PUJOL

11. Aquest estudi mirerà de presentar el marc històric-intel·lectual en el qual es desenvolupa la polèmica i de situar el sentit de les posicions relatives de cada pensador, que creiem essencialment estudiades. És per això que només oferim ara les notes imprescindibles per a la comprensió del text.